

NOMADYCZNE DZIEDZICTWO. O MIGRACJACH RZECZY W PRZYSZŁOŚĆ

Monika Stobiecka
Uniwersytet Warszawski

/// Wprowadzenie

Posągi Buddy w Bamjanie, Aleppo, Bosra, Damaszek i Palmyra w Syrii, Hatra i Aszur w Iraku, Cyrenajka w Libii, średniowieczna zabudowa w Kosowie, Petra w Jordanii, świątynia Erwang w Chinach – to tylko kilka z bardziej znanych przykładów zabytkowych kompleksów, które w ostatnich latach zostały zniszczone lub są zagrożone zniszczeniem w niedalekiej przyszłości. Do destrukcji dziedzictwa w większości z wymienionych przypadków doszło ze względów polityczno-religijnych, lecz nie jest to jedyne współczesne zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego. Ataki terrorystyczne, których skutek widoczny jest momentalnie, przyciągają uwagę mediów, zaś powolne procesy erozji wywołane działalnością człowieka rzadko są dostrzegane. Dziedzictwo kulturowe stanowi ważny element społecznej identyfikacji, praktyk i lokalizacji (Jones 2017), dlatego badacze się nim zajmujący podejmują próby wypracowania strategii, które pozwolą uchronić dziedzictwo przed ruinacją i destrukcją, które obecnie dotykają zarówno kultury, jak i natury (Harrison 2015).

Do wzmożenia zainteresowania praktykami zachowywania dziedzictwa archeologicznego przyczyniają się współcześnie dwa czynniki. Jednym z nich jest przeobrażenie archeologii jako dyscypliny akademickiej skupionej obecnie nie tyle na metodach destrukcyjnych (wykopaliskach trwale zmieniających wygląd krajobrazu, Schnapp 1996: 18), ile na praktykach nieinwazyjnych, których rozwój i popularność związane są m.in. ze zwrotem cyfrowym (Forte 2007, 2010, 2014, Zapłata red. 2011, Earl 2013, Edgeworth 2015, Roosevelt i in. 2015, Huggett 2015, 2017, Lercari i in. 2016, Beale, Reilly 2017). Drugim zaś powodem, częstokroć będą-

cym motywacją do zintensyfikowanych prac dokumentacyjno-cyfrowych, a także pogłębionej refleksji nad archeologią (w) przyszłości, jest kondycja antropocenu. Uwrażliwiając badaczy na kwestię destrukcji, niejako wpisana w charakterystykę archeologii (Schnapp 1996, Olsen i in. 2012: 80), włącza się antropocen w arcyistotne dla profilu współczesnej dyscypliny debaty (Solli i in. 2011, Edgeworth 2013, 2014, Edgeworth i in. 2014, Erlandson, Braje 2014, Lane 2015, Harrison 2015, 2016, Kluiwing i in. 2016). Rozumiany jako asumpt do redefinicji praktyk badawczych, intensyfikuje także namysł nad metodami i celami archeologii. Jako taki stanowi pojęcie ramujące w dyskusjach nad przyszłością dyscypliny, oddalając tym samym badaczy od refleksji nad przeszłością i zbliżając ich do koncentracji na przyszłości przeszłości.

W artykule tym będę starała się pokazać, jak pojęcie antropocenu, które związane jest z zagadnieniami zniszczenia (degradacji środowiska, wymierania gatunków, ekobójstw, katastrof naturalnych, zmian klimatycznych, por. Bińczyk 2018), przyczynia się do redefinicji cyfrowych konstruktorów budowanych przez archeologów w celu ochrony dziedzictwa przed bezpowrotnym zniszczeniem. Będę się przy tym posilkowała teorią nomadyzmu Rosi Braidotti, która pozwoli mi sformułować i określić charakter będącego w procesie „stawania się” dziedzictwa przyszłości, tj. nomadycznych form półzabytków usytuowanych na styku materialności, cyfrowości i społecznej polityki „ciąglego ożywiania pomników” (Szerszynski 2017: 118).

/// Antropocen w archeologii a spekulacje o dziedzictwie w przyszłości

W debaty nad antropoceniem, które rozpoczęły się wraz z publikacją w 2000 roku artykułu *The „Anthropocene”* chemika Paula Crutzena i ekologa Eugene’a Stoermera, aktywnie włączyli się archeolodzy ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Skandynawii. Obecność wybitnego brytyjskiego archeologa Matthew Edgewortha w „Anthropocene Working Group” podkreśla znaczenie archeologii w dyskusji o nowej epoce geologicznej (Edgeworth i in. 2014). Edgeworth zwraca uwagę na potencjał antropocenu jako koncepcji fundującej inter- i multidyscyplinarną platformę wymiany myśli między reprezentantami nauk ścisłych, społecznych i humanistycznych, a także wskazuje, w jaki sposób metody badawcze stosowane w archeologii mogą przyczynić się do studiowania antropocenu (Edgeworth i in. 2014: 74).

Archeolodzy zabierają głos przede wszystkim w debatach nad początkiem antropocenu, proponując alternatywne cezury czasowe otwierające nową epokę geologiczną (Smith, Zeder 2013, Erlandson, Braje 2014). Spierają się z Crutzenem, Stoermerem, a także Willem Steffenem i Johnem McNeillem (Steffen i in. 2011), wskazując, że głębokie przeobrażanie Ziemi przez człowieka zaczęło się znacznie wcześniej niż sugerowany przez reprezentantów nauk ścisłych rok 1750, czas rewolucji przemysłowej.

Antropocen wywołuje wiele emocji wśród archeologów (Stobiecka 2018a). Krytycy podkreślają jego europocentryzm i antropocentryzm (Edgeworth i in. 2014: 110–113, Lane 2015, Riede i in. 2016), który może prowadzić do stanowiska ekomodernistów, czyli wiary w to, że człowiek destrukcyjnie wpływający na planetę jest w stanie także odwrócić procesy degradacyjne (Bińczyk 2015: 70).

Najbardziej interesującym aspektem kariery antropocenu w archeologii wydaje mi się jego teoretyczny potencjał – antropocen bowiem stał się przede wszystkim punktem wyjścia dla archeologów spekulujących o przyszłości. Brit Solli, norweska archeolożka, widzi w antropocenie szansę na otwarcie dyskusji na temat losów dziedzictwa archeologicznego w przyszłości. W artykule *Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene* przewiduje, w jaki sposób namysł nad nową epoką geologiczną może zmienić praktyki wobec dziedzictwa (Solli i in. 2011). Ramą dla jej rozważań jest pojęcie diaspory (por. Clifford 2012), które rozumie jako kondycję wynikającą z antropocenu. Archeolożka prognozuje, że w niedalekiej przeszłości postępujące zmiany klimatyczne doprowadzą do globalnej migracji – ludzie będą przemieszczać się w poszukiwaniu nowych siedzib, ponieważ ich dotychczasowe miejsca zamieszkania nie będą nadawały się do życia. W diasporze antropocenu Solli widzi przeznaczenie milionów ludzi i nie ludzi poszukujących nowego miejsca na Ziemi. Jednocześnie „diaspora antropocenu” jest pojęciem otwierającym refleksję nad dziedzictwem w przyszłości. Solli wskazuje, że migrujący ludzie będą chcieli przenosić się wraz ze swoim bagażem kulturowym, na który często składają się obiekty materialne. Archeolożka sądzi, że będzie to stanowiło motywację do zintensyfikowanej digitalizacji dziedzictwa archeologicznego, które w formie skanu, hasła w bazie danych czy trójwymiarowego wydruku będzie reprezentowało to, co stracone. Solli, spekulując o losach dziedzictwa w przyszłości, powołuje się też na konkretne praktyki znane z nieodległej przeszłości – jak relokacja świątyń Abu Simbel podczas budowy Tamy Asuańskiej (Solli i in. 2011: 49). Komentując przeniesienie świątyń w „bezpieczne miejsce”, Solli zwraca uwagę na wysokie koszty ta-

kich praktyk, co tym bardziej umacnia jej stanowisko zwolenniczki digitalizacji dziedzictwa. Autorka dowartościowuje reprezentacje cyfrowe także w światach wirtualnych, wskazując na zainteresowanie budowaniem obiektów dziedzictwa w symulacji *Second Life*. Wchodzi przy tym w polemikę z krytykami technofetyzizmu (Harrison 2009), jednocześnie nie sytuując się w pozycji techno optymistyki, ale raczej trzeźwo oceniając skalę współczesnych zagrożeń dla dziedzictwa. Solli, prezentując wnioski badań, promuje trzy trajektorie, którymi powinna podążać archeologia antropocenu. Wymienia długoterminowe strategie ukierunkowane na śledzenie zmian (monitorowanie obiektów dziedzictwa), krytyczne metodologie i studia interdyscyplinarne.

Od publikacji kontrowersyjnego tekstu Solli upłynęło już siedem lat, mimo to warto poddać go refleksji, prognozy Norweżki bowiem okazały się zaskakująco dalekie od wymysłów teoretycznych. Materialne dziedzictwo archeologiczne¹ w dobie antropocenu jest rzeczywiście poważnie zagrożone. Archeolodzy od kilku lat próbują wypracowywać strategie ochrony i konserwacji, lecz mimo to nie są w stanie przeciwdziałać gwałtownie postępującym procesom erozji czy sedymentacji, które zbierają żniwo na wielu stanowiskach archeologicznych (Levy i in. 2012, Lercari i in. 2016, Stanco i in. 2017). Archeologia, rozumiana jako dyscyplina badawcza, w którą inherentnie wpisana była destrukcja, przeobraża się obecnie w archeologię jako praktykę zachowywania, konserwacji i opieki (Roosevelt i in. 2015), o czym świadczą ilość misji w ramach archeologii ratunkowej (*rescue archaeology*) (Levy i in. 2012, Lercari i in. 2016, Roosevelt i in. 2015, Murdock 2016), zwiększone zainteresowanie badaniami powierzchniowymi (a nawet koncepcja *archaeology-as-a-surface-survey*, por. Harrison 2011) czy masowa ilość projektów dokumentacyjnych i inwentaryzacyjnych (por. Levy i in. 2012, Earl 2013, Jeffrey 2015, Jones 2016, Stanco i in. 2017).

Proponuję zatem, by w odniesieniu do przeobrażeń archeologii i sposobów ochrony dziedzictwa potraktować rozważania Brit Solli jako wstęp do prognozowania przyszłości, wskazując, że cyfrowe i mobilne dziedzictwo, stanowiące dla wielu przedmiot ostrej krytyki, może w istocie stać się dziedzictwem przyszłości w dobie postępującego antropocenu. Podążając za Ewą Domańską, która komentując rozważania Edgewortha o roli nowej epoki geologicznej w archeologii zachęca, by antropocen rozumieć jako pełną potencjału platformę do przemyślenia archeologii zorien-

¹ W tekście koncentruję się przede wszystkim na materialnym dziedzictwie jako kluczowym przedmiocie zainteresowania archeologów; dziedzictwo archeologiczne rozumiem zgodnie z obowiązującą definicją jako materialne pozostałości i ślady działalności człowieka w przeszłości.

towanej na przyszłość (Edgeworth i in. 2014: 100, por. Domańska 2015), a zarazem uznać go za kategorię, która w najbardziej wyrazisty sposób modeluje współczesną teorię archeologii (Harrison 2015, 2016), formuje bowiem nowy rodzaj wrażliwości na destrukcję, zachęca do projektowania przyszłości i w przewrotny sposób zaprasza badaczy przeszłości do koncentrowania się na przyszłości, w artykule tym zaproponuję kategorię „nomadycznego dziedzictwa”. Kategoria ta, ufundowana na nomadycznej teorii Rosi Braidotti i inspirowana ideą „kulturowego nomadyzmu” Maurizia Forte, pozwoli zastanowić się nad rolą rzadko znajdujących się w centrum teoretycznego namysłu cyfrowych artefaktów w polityce restytucji zagrożonego bądź przypadniętego dziedzictwa, co następnie umożliwi wskazanie na potencjalne scenariusze przyszłości dziedzictwa.

/// Nomadyczne dziedzictwo

Propozycja teoretyczna Brit Solli i jej afirmatywne stanowisko wobec nowych technologii, a także relokowanych i migrujących obiektów, są bliskie temu, co Maurizio Forte, główny przedstawiciel nurtu cyber-archeologii, definiuje jako „kulturowy nomadyzm” (*cultural nomadism*) (Forte 2007: 390). Forte używa tego terminu, by zwrócić uwagę na potencjał wirtualnego dziedzictwa i jego obiektów do przemieszczania, „podróżowania” i sytuowania w nowych kontekstach kulturowych.

Zachęcona zaproszeniem Braidotti do tego, by eksperymentować, dokonywać fuzji i przepływów dyscyplinarnych, docenić poznawczą siłę metafory (Braidotti 2009: 11–12, 2014: 348), wykaże, w jaki sposób teoria nomadyzmu feministycznej filozofki może się przyczynić do prognozowania przyszłości dziedzictwa archeologicznego i dostrzeżenia w nim potencjału odległego od technofetyzmu.

Braidotti definiuje podmiot nomadyczny jako przeciwstawienie podmiotowości jednolitej, podmiot „stający się” (*in process of becoming*)² (Braidotti 2006: 4, 37, 41, 148, 2014: 121). Pisze, że „ta afirmatywna i nieza-programowana mutacja [podmiotu z klasycznej w kierunku rozszerzonej, witalistycznej, transwersalnej i relacyjnej wizji] może pomóc zaktualizować nowe pojęcia, afekty oraz planetarne formacje podmiotowe” (Braidotti 2014: 211). Nomada w wizji Braidotti nie jest związany z bezdomnością czy uzależnieniem od przemieszczania, ale raczej stanowi ilustrację stanów

² Podobne rozumienie podmiotowości proponuje Julia Kristeva, do której zresztą Braidotti się odwołuje. «Podmiot w procesie» Kristevy integruje to, co semiotyczne i symboliczne, jest „rozcięty” i otwarty (por. Kitliński 1999).

prześciowych, przesunięć i zmian (tamże: 50). Zwraca uwagę, że performatywna, stająca się figura nomady sprzeciwia się społecznie zakodowanym sposobom myślenia i jako taka definiuje obalenie pewnej konwencji (Braidotti 2009: 28–29). Czy ta teoria zaprojektowana dla społecznie nieuprzywilejowanych – mniejszości/kobiet/insektów/zwierząt/niezauważalnych (Braidotti 2006: 148) – ma szanse translacji na nieme obiekty z przeszłości?

Figura nomady, moim zdaniem, zdradza wiele podobieństw z formami cyber-dziedzictwa. Myślę, że można zaryzykować poszerzenie refleksji Forte nad potencjałem cyfrowych zabytków do kulturowego nomadyzmu i same konstrukty cyber-archeologów potraktować jako hybrydyczne figury materialnych nomadów. W procesie cyfrowej dokumentacji, która dziś już jest standardem na wykopaliskach archeologicznych czy w muzeach, obiekt materialny ulega cyfrowej translacji (Stobiecka 2018b) czy używając określenia Latoura, transsubstancjacji rozumianej przez niego jako redukcja dotykanej materii do formy tekstu – kompresja zachodząca na granicy rzeczywistości i praktyki oraz dyskursu naukowego (Latour 2013). Zabytek zadokumentowany, zarejestrowany w bazie danych, nie staje się jednak „martwym” hasłem, lecz za sprawą kolejnych przetworzeń będących wynikiem prac badawczych stanowi przedmiot nieskończony, o niewyczerpywalnym potencjale do dalszych metamorfoz. Jak pisze cytowany wyżej włoski archeolog, Maurizio Forte, cyfrowe dziedzictwo jest poddawane stałej negocjacji znaczeń, jego forma jest zmienna, niestała, dynamiczna i autopoietyczna (Forte 2010: 10).

Z kolei polska specjalistka od teorii archeologii – Danuta Minta-Tworzowska – podkreśla aspekt „stawania się”, pisząc: „granica między światem realnym a wirtualnym nie ma cech trwałości czy niezmienności, jest stale *in progress*; jest poza czasem i przestrzenią, mimo że dzieje się tu i teraz. Jest procesem, w którym następują zmiany wartości i znaczeń, ciągła wymiana jakości” (Minta-Tworzowska 2011: 326). Sprzeniewierzając się figurze stałego, materialnego obiektu – pomnika umiejscowionego w konkretnej przestrzeni i lokalizacji – cyfrowy obiekt jest mobilny i migrujący, może być bowiem sytuowany (często jednocześnie) w dowolnych, przenikających się kontekstach – naukowych (publikacje, prezentacje, opracowania, modele, rekonstrukcje), wirtualnych (*Second Life*, gry symulacyjne, wirtualne rekonstrukcje, poszerzona rzeczywistość) i rzeczywistych (muzea, centra interpretacji, ośrodki badawcze, tkanka miejska). Jego brak umiejscowienia „sprzeciwia się społecznie zakodowanym sposobom myślenia”, jak również chwycie tradycyjnymi kategoriami wypracowanymi przez studia nad dziedzictwem.

Dziedzictwo archeologiczne kojarzy się głównie z tajemniczymi artefaktami i nastrojowymi ruinami (Dillon 2011, Olsen, Pétursdóttir 2014). Cyfrowe obiekty zasadniczo pozbawione są Benjaminowskiej aury (Benjamin 1993) i zdolności do akumulowania czasu fundującej Rieglowską wartość starożytniczą (Piwocki 1970). Bruno Latour i Adam Lowe polemizują z tradycyjnymi przekonaniem pozwalającymi na ciągłe uprawianie „kultu zabytków”, pisząc, że aura oryginalnego obiektu może migrować do kopii, a same kopie zyskują swą aurę z czasem (Latour, Lowe 2011)³. Analizując malarskie reprodukcje, ostrzegają, że spór o aurę nie powinien przesłonić zdolności do odróżnienia dobrej kopii od złej kopii. W tym, jak sądzę, leży też problem cyfryzacji dziedzictwa archeologicznego. Zwróciłabym jednak uwagę nie na binarne wartościowanie, lecz na przyczynowość tworzenia cyfrowych, migrujących, hybrydycznych zabytków – uzasadnione intencje a bezcelowy technologiczny szal.

Skoro podmiot nomadyczny zakłada ruch afirmatywnej mutacji, co ma umożliwić tworzenie nowych pojęć i afektów przy zerwaniu z utartymi konwencjami, to w wielu przypadkach można odrzucić tradycyjne wartości aury i autentyczności w imię akceptacji nowych, autopoietycznych form dziedzictwa, operujących na innych rejestrach wrażliwości kulturowej.

/// Mobilne, hybrydyczne, kompensacyjne, społeczne

By zilustrować, jak dziedzictwo archeologiczne wpisuje się we współczesne realia antropocenu i dyskusje nad postępującą destrukcją planetarną, jak reaguje na stan szeroko pojętej ruiny (Dillon 2011, Harrison 2015), a zarazem przewidywać kierunki dalszych jego przemian w przyszłości, wyróżnię cztery główne cechy nomadycznego dziedzictwa. Nomadyczne dziedzictwo widzę jako: 1) mobilne (może być przenoszone w różne miejsca zarówno w formie materialnej, jak i cyfrowej), 2) hybrydyczne (jego cyfrowa forma wynika z materialnej bądź też składa się z materialnej tkanki zabytku i cyfrowych uzupełnień), 3) kompensacyjne (motywowane stratą, wytwarzające aurę poprzez usytuowane praktyki społeczne) i 4) podlegające społecznym negocjacjom. Przykładem takiego dziedzictwa, ilustrującego afirmatywny potencjał digitalizacji przeszłości i nowe ścieżki w ramach „ciągłego ożywiania pomników” (Szerszynski 2017: 118), jest dziedzictwo

³ W podobnym duchu pisał 5 lat wcześniej Sven Ouzman o cyfrowej replikacji słynnego stanowiska archeologicznego Lascaux, wskazując na to, że „kopia zaczęła korzystać z bliskości oryginału” (Ouzman 2006).

obarczone bagażem politycznych sporów czy konfliktów⁴, a także dziedzictwo w stanie zagrożenia katastrofami naturalnymi i postępującymi procesami naturalnymi jak erozja czy sedymentacja (Levy i in. 2012, Harrison 2015). Mam tu na myśli przede wszystkim obiekty będące przedmiotem restytucyjnych batalii (marmury z Partenonu zdeponowane w British Museum, egipskie mumie w galeriach Luwru czy cypryjskie idole prezentowane w amerykańskich kolekcjach), konfliktów zbrojnych (trójwymiarowe wydruki obiektów zniszczonych w Syrii czy Iraku) oraz stanowiska, które ulegają gwałtownie postępującej erozji (kompleksowa digitalizacja stanowisk archeologicznych na Bliskim Wschodzie).

Po latach bezowocnych debat, wymiany argumentów osadzonych w narracjach kolonialnych i postkolonialnych, wiele z ograbionych państw wypracowało alternatywne ścieżki udostępniania tego, co utracone. W ateńskim New Acropolis Museum, które miało być paszportem do odzyskania zagrabionych przez Lorda Elgina w XIX wieku marmurów, wprowadzono gipsowe kopie straconych elementów dekoracji Partenonu. Ich śnieżna biel wyraźnie odcina się od poszarzałej tkanki zabytków, lokując wystawę w narracji braku i restytucji. Zadokumentowane cyfrowo i odtworzone na podstawie trójwymiarowych modeli kopie stanowią niejako kompensacyjne substytuty utraconego.

Muzea i instytucje kultury stawiają kolejne kroki na ścieżce tworzenia kopii i uzupełnień, będących sposobem na wyjście z impasu nierozwiązywalnych sporów międzynarodowych. W przypadku realizowanego przez Cyprus Institute projektu GRAVITATE (Philips i in. 2016), te kompensacyjne zamienniki są wykonywane wyłącznie przy pomocy narzędzi cyfrowych. Badacze pozyskują cyfrowo zabytki rozproszone po amerykańskich kolekcjach. Odnalezione obiekty – najczęściej fragmenty cypryjskich idoli – są skanowane, dopasowywane do fragmentów znajdujących się w muzeach na Cyprze, a następnie drukowane na drukarce trójwymiarowej. Jak podkreśla kierownik projektu, Sorin Hermon, jedynym remedium na rozproszenie i destrukcję obiektów jest obecnie kompleksowa digitalizacja (Hermon 2018). Ta praktyka, która pozwala na tworzenie form hybrydycznych, przenośnych, a jednocześnie rekompensujących stratę lub brak, jest rodzajem realistycznej negocjacji, uciszającej restytucyjne batalie. W sytuacji, gdy odzyskanie obiektów pozyskanych nielegalnie wydaje się nie-

⁴ W literaturze pojawia się określenie „negative heritage”, które w niektórych publikacjach łączone jest wyłącznie z tanatourystyką. Bardziej holistyczne podejście do tej definicji, którą wprowadziła Lynn Meskell, analizując zniszczenie World Trade Center i posągów Buddy w Bamjan (Meskell 2002), i którym się tu posługuję, prezentują: Rico 2013, Morgan, Pallascio 2015.

możliwe, pozbawiłoby bowiem tzw. uniwersalne muzea (Cuno 2008) dużej części kolekcji i wymusiłoby ruch dalszego zwracania tego, co zagrabione, działania w ramach cyfrowego odzyskiwania dziedzictwa stanowią rodzaj realnej polityki wobec konfliktu, o której pisze Braidotti. Filozofka zwraca uwagę, że teoria nomadyzmu „stwarza nowe perspektywy wykraczające daleko poza panikę i żalobę oraz buduje bardziej realistyczną platformę polityczną” (Braidotti 2014: 209). Należałoby zatem widzieć kompensacyjne substytuty nie tylko jako technologiczne zabawki w muzeach czy instytucjach kultury, ale aktywnych aktorów w procesie budowania nowej, rekuncyliacyjnej polityki wobec umiędzynarodowionego dziedzictwa.

Motywacja kompensacyjna, lecz operująca na nieco innych rejestrach, kierowała też badaczami reprezentującymi Institute of Digital Archaeology, międzynarodowe konsorcjum powołane w ramach współpracy archeologów z Oxfordu i Dubai Future Foundation. Na podstawie istniejącej dokumentacji archeologicznej zespół archeologów przygotował model Łuku Triumfalnego, który przy wykorzystaniu techniki zaprogramowanego rzeźbienia (state-to-art 3D), został wykonany w marmurze egipskim. Kopia słynnego zabytku stanęła w Londynie na Trafalgar Square (Brown 2016), następnie w parku przed ratuszem w Nowym Jorku (Jalabi 2016), skąd ma w przyszłości trafić do Dubaju. Łuk, stanowiąc przykład „negatywnego dziedzictwa”, stał się wręcz przeciwpomnikiem (Young 1992, por. Smolińska 2016), migrującym z miejsca do miejsca manifestem politycznym, który stanowi kompensacyjny substytut straconego.

Nie tylko dziedzictwo obciążone bagażem politycznym staje się obecnie nomadycznym dziedzictwem. Jak zwróciłam uwagę wcześniej, przyspieszające w wyniku zmian antropogenicznych procesy naturalne również stanowią widmo zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego. W Stanach Zjednoczonych lawinowo powstają wyspecjalizowane ośrodki zajmujące się cyfrową dokumentacją, która służy śledzeniu zmian w perspektywie długiego trwania. Center for Sustainability and Cyber-Archaeology działające przy UC San Diego monitoruje w ten sposób zagrożoną erozją Petrę w Jordanii. Trójwymiarowe skany i modele są tworzone cyklicznie, by zaobserwować tempo destrukcji i na tej podstawie wypracować strategie ochrony dziedzictwa. Priorytetem projektów koordynowanych przez Toma E. Levy’ego nie jest zatem – jak w poprzednich przypadkach – szerokie udostępnienie zagrożonego dziedzictwa, ile raczej naukowe prognozowanie, które pomoże ochronić w przyszłości stanowiska archeologiczne na Bliskim Wschodzie. Trójwymiarowe obrazy odtworzone w hiperrealistycznym świecie wirtualnym stanowią mobilne reprezentacje, które umożli-

wiają dalsze prace nad zagrożonym dziedzictwem już nie bezpośrednio w Petrze, lecz na amerykańskiej uczelni.

Podobne motywacje, lecz umocowane raczej kompensacyjnie, przyświecały założeniu centrum CyArk, które zajmuje się m.in. dokumentacją i cyfrowym modelowaniem obiektów położonych na terenach aktywnych sejsmicznie. Impulsem do podjęcia się cyfrowej opieki nad dziedzictwem zagrożonym trzęsieniami ziemi stała się destrukcja kompleksu świątynnego Erwang w Chinach w 2008 roku. Jak zwracają uwagę badacze z CyArk: „kiedy nie można fizycznie naprawić szkód wyrządzonych przez siły natury, cyfrowa dokumentacja powinna stanowić pierwszy krok ku ochronie i zachowaniu” (Jayaram 2013).

Warunkiem do zaistnienia nomadycznych form dziedzictwa jest zatem destrukcja, rozproszenie, naturalna klęska bądź konflikt polityczny. Jako mobilna, hybrydyczna forma będąca rekonstrukcją drobnego obiektu bądź dużej struktury, staje się odwróconym pomnikiem, niestałym, nieprzywiązanym do miejsca, migrującym wraz z ludźmi, którzy uważają go za swój „totem” czy element tożsamości.

Jak pisze wybitny archeolog – Cornelius Holtorf, przewodniczący UNESCO dla dziedzictwa w przyszłości – powinniśmy trzeźwo oceniać zagrożenia, a także podejmować refleksję nad nadmierną ochroną dziedzictwa (*heritagization*, por. Harrison, Schofield 2010, Kobińska 2014), ponieważ „często pomija się [...] fakt, że wartość owych zagrożonych przedmiotów wynika głównie właśnie z ich kondycji zagrożenia” (Holtorf 2017). Holtorf łączy destrukcję wywołaną działaniem człowieka z naturalnymi procesami, które dotyczą obiektów archeologicznych, takimi jak starzenie, kruszenie, szarzenie (Holtorf 2013). Badacz dostrzega w zniszczeniach mobilizujący potencjał do zmiany repertuaru dziedzictwa przechowywanego dla przyszłych generacji. Ochrona „za wszelką cenę” ma, zdaniem Holtorfa, zostać zastąpiona przez „płynną konserwację” rozumianą jako dziedzictwo autopoietyczne, samoprzeistaczające się w spuściznę dla przyszłości, która pozwoli przygotować kolejne pokolenia do przemian i transformacji (Holtorf 2017). Zdaniem Holtorfa w ramach „płynnej konserwacji” mieszczą się incydentalne, niejednokrotnie tragiczne zniszczenia dziedzictwa – np. posągów Buddy z Bamjan czy syryjskich stanowisk archeologicznych. Holtorf dowodzi, że dopiero wtedy, kiedy przepadają, zyskują na znaczeniu w społecznym imaginariu. Ich brak pozwala ludziom na „godzenie się” z trajektorią przemian zachodzących w świecie.

Biorąc pod uwagę wskazówki Holtorfa w prognozowaniu przyszłości dziedzictwa archeologicznego i szerzej – kulturowego, pragnę wskazać, że

warunkiem brzegowym do funkcjonowania w przyszłości nomadycznego dziedzictwa – cyfrowych hybryd, nowych form uprawiania kultu pamięci – jest krytyczna ocena powodów, dla których decydujemy się przechować konkretne obiekty dziedzictwa dla potomnych.

Ryzykiem wpisany w nowe priorytety ochrony dziedzictwa archeologicznego jest nadmiar danych i przytłoczenie nimi (*big data*) (Huggett 2015). Ilość mnożących się danych – skanów, modeli, fotogramów czy ortofotografii – wpisuje się w dyskusję nad instrumentalizmem technologicznym (por. Bińczyk 2015). Polityka naukowa, zarówno w Polsce, jak i Europie, faworyzując projekty cyfryzacji operujące metodami informatycznymi, przyzwala na niepoohamowany przyrost danych. Czy zatem można dokonywać selekcji danych? Jak wybrać te obiekty dziedzictwa, które są faktycznie warte zachowania bądź rzeczywiście zagrożone?

Nad rozwiązaniem tego problemu pracują obecnie archeolodzy z Uniwersytetu w Manchesterze. W ramach projektu ACCORD (Jeffrey 2015, Jones 2017, Jones i in. 2017) prowadzą cyfrową dokumentację brytyjskiego dziedzictwa zagrożonego przyspieszającymi zmianami klimatycznymi. Selekcji dokonują nie na podstawie wartości artystycznej, naukowej czy historycznej, które stanowią schedę XIX-wiecznych doktryn konserwatorskich, lecz na podstawie kryterium wartości społecznej. Badania Siân Jones i Stuarta Jeffreya oparte są na metodach socjologicznych – badaniach jakościowych i obserwacji uczestniczącej (Jones 2017: 27–30). Naukowcy włączają w swoje prace lokalnych mieszkańców, którzy negocjują, jakie obiekty dziedzictwa archeologicznego mają dla nich znaczenie i jak się z nimi identyfikują. Następnie członkowie społeczności biorą udział w cyfrowych pracach dokumentacyjnych prowadzonych przez archeologów. Projekt ma doniosłe znaczenie po pierwsze dla tego, że archeolodzy z Manchesteru jako pierwsi udowodnili nieadekwatność systemów nadawania wartości obiektom zabytkowym, wskazując na to, że decyzję o uznaniu statusu zabytkowego powinni podejmować bezpośredni interesariusze – osoby identyfikujące się z danymi zabytkami. Po drugie, badania Jones i Jeffreya wskazały na zupełne zmarginalizowanie pojęcia aury w percepcji dziedzictwa (Jeffrey 2015, Jones 2017, Jones i in. 2017: 337–340). Archeolodzy podkreślili, że dla uczestników projektu aura czy autentyczność nie były wiodącymi przyczynami zachowania zabytku. Główną motywacją w doborze dokumentowanych obiektów była przede wszystkim ich wartość społeczna – identyfikacja z miejscem (*sense of place*), pamięć zbiorowa, uwikłanie w codzienność (Jones 2017: 25). W trakcie badań okazało się także, że uczestnicy decydujący o doborze i pomagający w cyfro-

wej dokumentacji obiektów uznali, że cyfrowe reprezentacje są tak samo auratyczne, jak zabytki.

/// Wnioski

Koncepcja nomadycznego dziedzictwa jako dziedzictwa przyszłości ma wymiar teoretycznej spekulacji, która pozwala dowartościować rosnącą świadomość antropoceniczną i strategie zachowania dziedzictwa przy pomocy celowo i krytycznie zastosowanych narzędzi zwrotu cyfrowego. Głównym bodźcem kształtującym wrażliwość archeologów na procesy destrukcji stały się w ostatnich latach zintensyfikowane dyskusje o antropocenie i przyszłości archeologii w dobie nowej epoki geologicznej. Stanowiąc platformę teoretycznej wymiany refleksji, antropocen pozwala zadać pytania o to, co naprawdę jest zagrożone i wymaga opieki. Teoretyczna dyskusja na temat antropocenu wpływa na charakter prac prowadzonych w ramach archeologii ratowniczej (*rescue archaeology*), praktyki zwróconej ku przyszłości i społecznej roli dziedzictwa archeologicznego (Harrison 2016: 166). Świadomość zagrożeń wynikających z pogarszającego się stanu planety pozwala szukać alternatywnych rozwiązań w zarządzaniu dziedzictwem w przyszłości. Korzystając z wyników badań i interwencji cyfrowych wobec dziedzictwa zagrożonego atakami terrorystycznymi czy konfliktami politycznymi, nowa archeologia ratownicza, wyposażona w krytyczne metodologie i narzędzia zwrotu cyfrowego, pomaga wyobrazić sobie losy dziedzictwa w przyszłości.

Kulturowy nomadyzm wpisany w hybrydyczne, kompensacyjne i mobilne substytuty materialnych zabytków skłania do przemyślenia kategorii, którymi obecnie posługujemy się, by określić to, co warto zachować dla potomnych. Podejmowane są już badania zmierzające do wykazania, jak nieadekwatnych kategorii używamy w procesie wartościowania dziedzictwa. Uzasadnienie doboru tego, co warto chronić, będzie, jak sądzę, leżało w przyszłości w gestii społecznej. Decydentami zostaną ci, którzy faktycznie biorą udział w „ciągłym ożywianiu pomników”. Wybór na zasadzie społecznych negocjacji zwraca uwagę na włączający i afirmatywny charakter praktyk wynikających ze świadomości antropocenicznej. O ile nadal dyskurs na temat dziedzictwa przyszłości będzie angażował długofalowe prognozowanie i krytyczne metodologie (Solli i in. 2011), o tyle świadomość antropocenicznej destrukcji może paradoksalnie przyczynić się do budowania nowej wizji ochrony dziedzictwa w przyszłości.

Podziękowania

Za bezcenne komentarze do tekstu bardzo dziękuję prof. dr hab. Ewie Domańskiej. Uwagami tekst opatrzyli również Marlena Wilczak i Maciej Ostaszewski, którym także serdecznie dziękuję. Podziękowania pragnę złożyć również dwóm anonimowym recenzentom oraz dr Jakubowi Motrenko, redaktorowi „Stanu Rzeczy” i dr Agacie Stasik, redaktorce niniejszego tomu.

Bibliografia:

/// Beale G., Reilly P. 2017. *After Virtual Archaeology: Rethinking Archaeological Approaches to the Adoption of Digital Technology*, „Internet Archaeology”, nr 44. <https://doi.org/10.11141/ia.44.1>; dostęp: 26.03.2018.

/// Benjamin W. 1993. *Dzieło sztuki w dobie możliwości jego reprodukcji technicznej*, [w:] *Wiedza o kulturze. Część IV. Audiowizualność w kulturze. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. J. Bocheńska, A. Kisielewska, M. Pęczak, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 273–284.

/// Bińczycyk E. 2015. *Inżyniera klimatu a inżyniera człowieka. Dyskursy na temat środowiska w epoce antropocenu*, „Ethos”, nr 3(111), s. 153–175.

/// Bińczycyk E. 2016. *Ostudzenie entuzjazmu wobec nowych mediów*, [w:] *Interfejsy, kody, symbole. Przyszłość komunikowania*, red. E. Drygalska, Laboratorium, s. 70–78.

/// Bińczycyk E. 2018. *Utrata przyszłości w epoce antropocenu*, „Stan Rzeczy”, nr 1(14), s. 109–134.

/// Braidotti R. 2006. *Transpositions. On nomadic ethics*, Polity Press.

/// Braidotti R. 2009. *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica w feminizmie współczesnym*, tłum. A. Derra, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

/// Braidotti R. 2014. *Po człowieku*, tłum. J. Bednarek, A. Kowalczyk, przedm. J. Bednarek, PWN.

/// Brown M. 2016. *Palmyra's Arch of Triumph recreated in Trafalgar Square*, <https://www.theguardian.com/culture/2016/apr/19/palmyras-triumphal-arch-recreated-in-traffic-square>; dostęp: 26.03.2018.

/// Clifford J. 2012. *Diaspory*, tłum. K. Dudek, S. Sikora, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, nr 1–2, s. 45–64.

/// Cuno J. 2008. *Who owns Antiquity? Museums and the Battle over our ancient Heritage*, Princeton University Press.

/// Crutzen P.J., Stoermer E.F. 2000. *The „Anthropocene”*, „IGBP Newsletter”, nr 41, s. 17–18.

/// Dillon B., red. 2011. *Ruins*, MIT Press.

/// Domańska E. 2015. *Historia w epoce antropocenu*, [w:] *Spotkanie ze światem. 2, Dialog polsko-francuski*, red. P. Boucheron, P. Gradwohl, tłum. E. Brzozowska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 177–189.

/// Earl G. 2013. *Modelling in Archaeology: Computer Graphic and Other Digital Past*s, „Perspectives on Science”, nr 21(2), s. 226–244.

/// Edgeworth M. 2013. *The Relationship Between Archaeological Stratigraphy and Artificial Ground and Its Significance In The Anthropocene*, [w:] *A Stratigraphical Basis for the Anthropocene*, red. C. N. Waters, J. Zalasiewicz, M. Williams, M. Ellis, A. M. Snelling, The Geological Society of London Papers 2013, s. 91–108.

/// Edgeworth M. 2015. *From Spade-work to Screen-work. New Forms of Archaeological Discovery in Digital Space*, [w:] *Visualization in the Age of Computerization*, red. A. Carusi, A. S. Hoel, T. Webmoor, S. Woolgar, Routledge, s. 40–58.

/// Edgeworth M., Benjamin J., Clarke B., Crossland Z., Domańska E., Gorman A.C., Graves-Brown P., Harris E.C., Hudson M.J., Kelly J.M., Paz V.J., Salerno M.A., Witmore Ch., Zarankin A. 2014. *Archaeology of the Anthropocene*, „Journal of Contemporary Archaeology”, nr 1(1), s. 73–132.

/// Erlandson J.M., Braje T.J. 2014. *Archeology and the Anthropocene*, „Anthropocene”, nr 4, s. 1–7.

/// Forte M. 2007. *Ecological Cybernetics, Virtual Reality, and Virtual Heritage*, [w:] *Theorizing Digital Cultural Heritage. A Critical Discourse*, red. F. Cameron, S. Kenderdine, MIT Press, s. 389–408.

/// Forte M. 2010. *Introduction to Cyber-Archaeology*, [w:] *Cyber-Archaeology*, red. M. Forte, Archaeopress, s. 9–14.

/// Forte M. 2014. *Virtual Reality, Cyberarchaeology, Teleimmersive Archaeology*, [w:] *3D Recording and Modelling in Archaeology and Cultural Heritage. Theory and best practices*, red. F. Remondino and S. Campana, Archaeopress, s. 113–127.

/// Harrison R. 2009. *Excavating Second Life. Cyber-Archaeologies, heritage and virtual communities*, „Journal of Material Studies”, nr 14(1), s. 75–106.

/// Harrison R. 2011. *Surface assemblages. Towards an archaeology in and of the present*, „Archaeological Dialogues”, nr 18(2), s. 141–161.

/// Harrison R. 2015. *Beyond „Natural” and „Cultural” Heritage: Toward an Ontological Politics of Heritage in the Age of Anthropocene*, „Heritage & Society”, nr 8:1, s. 24–42.

/// Harrison R. 2016. *Archaeologies of Emergent Presents and Futures*, „Historical Archaeology”, nr 50(3), s. 165–180.

/// Harrison R., Schofield J. 2010 *After Modernity. Archaeological Approaches to the Contemporary Past*, Oxford University Press.

/// Hermon S. 2018. *Novel Approaches to the Re-Assembly, Re-Association and Re-Union of Cultural Heritage Collections – The Gravitate Project Solution*, prezentacja na konferencji Computer Application in Archaeology CAA Tübingen 2018, 19–23.03.2018.

/// Holtorf C. 2017. *Dlaczego dziedzictwo kulturowe nie jest zagrożone (w Syrii i innych miejscach)*.

<http://biografia.archeo.edu.pl/wp/2017/01/03/dlaczego-dziedzictwo-kulturowe-nie-jest-zagrozone-w-syrii-i-innych-miejscach/>; dostęp: 20.03.2018.

/// Holtorf C. 2013. *On Pastness: A Reconsideration of Materiality in Archaeological Object Authenticity*, „Anthropological Quarterly”, nr 86(2), s. 427–443.

/// Huggett J. 2015. *A Manifesto for an Introspective Digital Archaeology*, „Open Archaeology”, nr 1, s. 86–95.

/// Huggett J. 2017. *The Apparatus of Digital Archaeology*, „Internet Archaeology”, nr 44, <https://doi.org/10.11141/ia.44.7>; dostęp: 22.03.2018.

/// Jalabi R. 2016. *Replica of Syrian arch destroyed by Isis unveiled in New York City*.

<https://www.theguardian.com/us-news/2016/sep/20/palmyra-arch-syria-new-york>; dostęp: 22.03.2018.

/// Jayaram 2013, *Heritage at Risk: Natural Disasters – Earthquakes*.

<http://www.cyark.org/news/heritage-at-risknatural-disasters-earthquakes>;
dostęp: 25.03.2018.

/// Jeffrey S. 2015. *Challenging Heritage Visualisation: Beauty, Aura and Democratisation*, „Open Archaeology”, nr 1, s. 144–152.

/// Jones S. 2017. *Wrestling with the Social Value of Heritage: Problems, Dilemmas and Opportunities*, „Journal of Community Archaeology & Heritage”, nr 4:1, s. 21–37.

/// Jones S., Jeffrey S., Maxwell M., Hale A., Jones C. 2017. *3D heritage visualisation and the negotiation of authenticity: the ACCORD project*, „International Journal of Heritage Studies”, nr 24(4), s. 333–353.

/// Kitliński T. 1999. *Polifonia Julii Kristevej*.

http://magazynsztuki.eu/old/archiwum/teksty_internet_arch_all/archiwum_teksty_online_7.htm; dostęp: 04.04.2018.

/// Kobińska D. 2014. *Let heritage die! The ruins of trams at depot no. 5 in Wrocław, Poland*, „Journal of Contemporary Archaeology”, nr 1(2), s. 351–368.

/// Kluiving Sjoerd J., Hamel A. 2016. *How Can Archaeology Help Us Unravel the Anthropocene?*, „RCC Perspectives: Transformations in Environment and Society”, nr 5, s. 55–62.

/// Lane P.J. 2015. *Archaeology in the age of the Anthropocene: A critical assessment of its scope and societal contributions*, „Journal of Field Archaeology”, t. 40, nr 5, s. 1–14.

/// Latour B. 2013. *Nadzieja Pandory: eseje o rzeczywistości w studiach nad nauką*, tłum. K. Abriszewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

/// Latour B., Lowe A. 2011. *The migration of the aura or how to explore the original through its facsimile*, [w:] *Switching Codes*, red. T. Bartscherer, University of Chicago Press, s. 275–298.

/// Lercari N., Shulze J., Wendrich W., Porter B., Burton M., Levy T.E. 2016. *3-D Digital Preservation of At-Risk Global Cultural Heritage, EUROGRAPHICS Workshop on Graphics and Cultural Heritage*, red. C. E. Catalano, L. De Luca. <https://doi.org/10.2312/gch.20161395>; dostęp: 12.03.2018.

/// Levy T.E., Smith N.G., Najjar M., DeFanti T.A., Yu-Min Lin A., Kuester F. 2012. *Cyber-Archaeology in the Holy Land. The Future of the Past*. California Institute for Telecommunications and Information Technology (Calit2), Biblical Archaeology Society.

/// Meskell L. 2002. *Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology*, „Anthropological Quarterly”, t. 75, nr 3, s. 557–574.

/// Minta-Tworzowska D. 2011. *Badania nad kulturą wizualną i ich wpływ na konstruowanie obrazów przeszłości przez archeologów*, [w:] *Digitalizacja dziedzictwa archeologicznego. Wybrane zagadnienia*, red. R. Zapłata, Wiedza i Edukacja, s. 315–334.

/// Morgan C., Pallascio P.M. 2015. *Digital Media, Participatory Culture, and Difficult Heritage: Online Remediation and the Trans-Atlantic Slave Trade*, „Journal of African Diaspora Archaeology and Heritage”, nr 4(3), s. 260–278.

/// Murdock A. 2016. *Cyber-Archaeology, Big Data and the Race to Save Cultural Heritage Sites.*, <http://qi.ucsd.edu/news-article.php?id=2662>; dostęp: 20.03.2018.

/// Olsen B., Pétursdóttir Þ., red. 2014. *Ruin Memories. Materiality, Aesthetics and Archaeology of Recent Past*, Routledge.

/// Olsen B., Shanks M., Webmoor T., Witmore Ch. 2012. *Archaeology. The Discipline of Things*, University of California Press.

/// Ouzman S. 2006. *The Beauty of Letting Go: Fragmentary Museums and Archaeologies of Archive*, [w:] *Sensible Objects. Colonialism, Museums and Material Culture*, red. Ch. Gosden, E. Edwards, R.B. Phillips, Berg, s. 269–301.

/// Phillips S.C., Walland P.W., Modafferi S., Dorst L., Spagnuolo M., Catalano Ch.E., Oldman D., Ayellet T., Shimshoni I., Hermon S. 2016. *GRAVITATE: Geometric and Semantic Matching for Cultural Heritage Artefacts*. <http://dx.doi.org/10.2312/gch.20161407>; dostęp: 20.03.2018.

/// Riede F., Vestergaard Ch., Fredensborg H. 2016. *A field archaeological perspective on the Anthropocene*, „Antiquity”, nr 90(354), s. 1–5.

/// Rico T. 2013. *Negative Heritage: The Place of Conflict in World Heritage*, „Conservation and Management of Archaeological Sites”, nr 10:4, s. 344–352.

/// Roosevelt Ch.R., Cobb P., Moss E., Olson B.R., Ünlu□ soy S. 2015. *Excavation is Destruction Digitization: Advances in Archaeological Practice*, „Journal of Field Archaeology”, nr 40 (3), s. 325–346.

/// Schnapp A. 1996. *The Discovery of the Past: the Origins of Archaeology*, British Museum Press.

/// Smith B.D., Zeder M.A. 2013. *The Onset of the Anthropocene*, „Anthropocene”, nr 4, s. 8–13.

/// Smolińska M. 2016. *(Przeciw)pomnik nomadyczny w konstelacji metafor: „Biała penetracja” przestrzeni (pamięci)*, „Folia Historiae Artium”, t. 14, s. 91–107.

/// Solli B., Burström M., Domańska E., Edgeworth M., González-Ruibal A., Holtorf C., Lucas G., Oestigaard T., Smith L., Witmore Ch. 2011. *Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene*, „Norwegian Archaeological Review”, nr 44 (1), s. 40–88.

/// Stanco F., Tanasi D., Allegra D., Milotta F.L.M., Lamagna G. 2017. *Virtual Anastylis of Greek Sculpture as Museum Policy for Public Outreach and Cognitive Accessibility*, „Journal of Electronic Imaging”, nr 26(1), s. 1–12.

/// Steffen W., Grinevald J., Crutzen P., McNeill J. 2011. *The Anthropocene: conceptual and historical perspectives*, „Philosophical Transactions of the Royal Society A”, nr 369, s. 842–867.

/// Stobiecka M. 2018a. *Archeologia antropocenu i cyfrowe krajobrazy*, „Prace Kulturoznawcze”, nr 1–2 [w druku].

/// Stobiecka M. 2018b. *Od wykopalisk po muzea – czyli jak pozbywamy się rzeczy*, „Barbarzyńca”, nr 22, s. 145–161.

/// Szerszynski B. 2017. *The Anthropocene monument: On relating geological and human time*, „European Journal of Social Theory”, t. 20, nr 1, s. 111–131.

/// Zapłata R., red. 2011. *Digitalizacja dziedzictwa archeologicznego. Wybrane zagadnienia*, Wiedza i Edukacja.

/// **Abstrakt**

W dyskusjach o archeologii w epoce antropocenu przewiduje się, że w niedalekiej przyszłości postępujące zmiany klimatyczne zintensyfikują migracje ludzi, zwierząt, a także rzeczy – w tym zabytków. Wobec zachodzących zjawisk społecznych, politycznych (m.in. terroryzm) i naturalnych (kataklizmy) przyszłością dziedzictwa ma być jego digitalizacja, która kształtuje współczesny obraz archeologii, wypracowującej narzędzia ratownicze w dobie różnorodnych zagrożeń. Reprezentacje obiektów archeo-

logicznych zostaną w przyszłości dowartościowane, będą bowiem stanowić remedium na ruinację i zniszczenie dotykające zarówno kulturę, jak i naturę. Owe cyfrowe zabytki już teraz mają wymiar nomadyczny – są mobilne, przeobrażające się, niestale. Wprowadzona w artykule kategoria „nomadycznego dziedzictwa” określa dziedzictwo przyszłości powstające na bazie antropogenicznych przeobrażeń i uzasadnionego zastosowania narzędzi digitalizacji.

Słowa kluczowe:

antropocen, dziedzictwo archeologiczne, dziedzictwo antropocenu, digitalizacja dziedzictwa, nomadyzm kulturowy

/// Abstract

The presence of Anthropocene in archaeological debates leads to anticipation of heritage's future. Theoretical archaeologists emphasize that in the near future advanced climate changes will force people to migrate with their cultural belongings. The future of heritage will be thus digitization, that shapes the current image of archaeology as a scientific practice of restoring and reviving, nowadays motivated by damages caused by political as well as natural turmoils. Digital representations will be appraised in future, because they will stand as remedies for the progressing ruination and degradation of culture and nature. Those digital monuments are of nomadic character – they are mobile, transferable, non-fixed. This article introduces a category of „nomadic heritage” as a form of future heritage, generated by anthropogenic changes and critical approach towards digitization of heritage.

Keywords:

Anthropocene, archaeological heritage, Anthropocene heritage, digitization of heritage, cultural nomadism

/// **Monika Stobiecka** – historyczka sztuki i archeolożka, laureatka „Diamantowego Grantu” MNiSW, doktorantka na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie uczestniczy w eksperymentalnym programie „Na styku kultury i natury” i bada status artefaktów w muzeum. Autorka tekstów w „Sztuce i Filozofii”, „Pracach Kulturoznawczych”, „Opuscula Musealia”. Współpracowała z Zachętą Narodową Galerią Sztuki, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Galerią Foksal, Muzeum Narodowym w Warszawie i Muzeum Architektury we Wrocławiu. Stypendystka Fundacji z Brzezia Lanckorońskich (2016) i Fundacji Kościuszkowskiej (2018). Interesuje się muzealnictwem, teorią i metodologią archeologii oraz nową humanistyką.

Email: m.stobiecka@uw.edu.pl